

Slikarstvo i kiparstvo 19. i 20. st. u Slavoniji - pregled i smjernice istraživanja

---

Ambruš, Jelica

Source / Izvornik: **Zbornik I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, 2004, 235 - 240**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:254:392918>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-27**

Repository / Repozitorij:

[PODEST - Institute of Art History Repository](#)

Slikarstvo i kiparstvo 19. i 20. stoljeća u Slavoniji — pregled i smjernice istraživanja

Slikarstvo i kiparstvo 19. i 20. st. u Slavoniji značajan je i neizostavan dio jedinstvenog hrvatskog, pa tako i srednjoeuropskog korpusa. Kao i ranije, i u ova dva stoljeća razvijalo se u ozračju europskih pojavnosti koje su se širile iz velikih zapadnoeuropskih središta, Beča, Münchena, Budimpešte, Praga, Pariza u geografski periferne dijelove Europe, pa tako i u Slavoniju.

U 19. st. na području Slavonije prožimali su se zapadnoeuropski utjecaji, najviše iz Austrije, Njemačke, Mađarske, Francuske, a naročito su intenzivni u vrijeme Austro-Ugarske Monarhije, u čijem je sastavu bila i Slavonija. Tu je na velikim posjedima u dvorcima do kraja Drugog svjetskog rata živjelo europsko i hrvatsko plemstvo — Eltz u Vukovaru, Odescalchi u Iloku, Hillebrand-Prandau u Valpovu i Pejačević u Valpovu, Našicama, Virovitici i Osijeku, koje je bilo glavni promicatelj umjetnosti, umjetnički mecena, naručitelj djela i kolekcionar. U slikarstvu i kiparstvu 19. st. u Slavoniji značajno mjesto su zauzimale plemićke umjetničke zbirke, koje su uz djela europskih umjetnika iz 18. st. obogaćene novim djelima europskih umjetnika visoke umjetničke razine nastalim u okvirima vladajućih stilova (klasicizma, posebice bidermajera, historicizma, romantizma i realizma). Ti su umjetnici Anton Zitterer ((1761.-1840.), Friedrich Johann Lieder (1780.-1859.), Friedrich Amerling (1803.-1887.), Carl Rahl (1812.-1865.), Joseph Hoffmann (1831.-1904.), Franz Dobiaschofsky (1818.-1867.), Jozsef Engel (1815.-1901.), Antal Ligeti (1823.-1890.), Than Mor (1828.-1899.) i dr. Uz ova poznata imena u zbirkama slavonskog plemstva u to vrijeme susrećemo u Slavoniji i imena manje poznatih umjetnika, porijeklom najčešće iz srednjoeuropskih zemalja, ali i iz hrvatskih krajeva — Josip Scheicher (1765.-1808.), Gabriel Grammitzy, Stjepan Marjanović (1802.-1860.), Franjo Pfalz (1811./13.-1863.), Franjo Giffinger (1826.-poslije 1868.), Adolf Romer (sredina 19. st), Franjo Dreži (1818.-1867.), Josip Franjo Mucke (1819.-1883.), Ivan Moretti (1842.-?), Antun Aron (1858.-1920.), Gustav Kaltnecker (1869.-?), Sigmund Landsinger¹ (1855.-?), Gustav Poša (1825.-1900.), Dimitar Marković (1853.-1919.), Franz Jaschke (1775.-1842.), Franjica Brlić Daubachy-Doljska (1830.-1883.), J. Alth i dr. Tematski su tada bili najrasprostranjeniji portret i pejzaž. Uz plemstvo, značajnu ulogu imao je i kler (iskusovci, franjevci i kapucini), o čemu svjedoče njihove umjetničke narudžbe u cr-

kvama; među najvećima su Katedrala sv. Petra u Đakovu,² u Crkvi sv. Terezije u Požegi,³ Crkvi sv. Stjepana Kralja u Slavonskom Brodu,⁴ Župnoj crkvi sv. Petra i Pavla u Osijeku,⁵ Crkva sv. Mihaela u Osijeku,⁶ Crkva sv. Jakova⁷ i dr. Najveće zasluge pripadaju prvenstveno znamenitim hrvatskim povijesnim ličnostima, rođenjem Slavoncima — biskupu, političaru i umjetničkom meceni i kolekcionaru Josipu Jurju Strossmayeru (1915.-1905.) i jednom od naših prvih školo- vanih povjesničara umjetnosti, akademskom slikaru, pred- stojniku Odjela za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade, Izidoru Kršnjavom (1845.-1927.). Strossmayer je od svojeg imenovanja za đakovačkog biskupa počeo skupljati umjetni- ne s područja svoje biskupije. Kasnije je skupljanje proširio i šire u Europi, a najviše ih je kupovao u Italiji. Inicijator je obnove zagrebačkog Sveučilišta 1974., osnivanja JAZU, dan- as HAZU 1860.-1866., Strossmayerove Galerije starih majstora 1884. godine. Izgradnjom zgrade na Zrinjevcu u Zagrebu privatna Strossmayerova zbirka starih majstora 1866. godine darovana je JAZU i ona od tada postaje najvr- jednija muzejska zbirka otvorena javnosti u jugoistočnoj Eu- ropi. Njen fundus čine talijanske škole renesanse i baroka, nizozemski i flamanski majstori 15.-17. st., srednjoeuropske slikarske škole i francusko slikarstvo 17.-19. st. Uvjetujući istovremeno otvorenje Strossmayerove Galerije starih maj- stora u Zagrebu osnivanjem katedre za povijest umjetnosti na Sveučilištu u Zagrebu, Strossmayerov »osobni« izbor za provedbu njegovih zamisli bio je Izidor Kršnjavi⁸, kojega je osobno uputio na studij povijesti umjetnosti u Beč. Kršnjavi je Našičanin, požeški, zagrebački i vinkovački gimnazijalac, učiteljski pripravnik i namjenski gimnazijski učitelj u Osije- ku, gdje je primio prve slikarske poduke od Huga Hotzen- dorfa⁹. Po završetku studija povijesti umjetnosti, filozofije i slikarstva u Beču i Münchenu, Kršnjavi je, prema Strossma- yerovoj zamisli, imenovan izvanrednim profesorom povije- sti umjetnosti i klasične umjetničke arheologije na Filozof- skom fakultetu Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu 1877. godine, 1979. aktivirao je Društvo umjetnosti, 1980. osno- vao Muzej za umjetnost i obrt. 1882. godine osnovana je Obrtna škola, a vodio je i uređenje Strossmayerove Galerije, čiji je ravnatelj postao 1883. Nakon razlaza sa Strossmayerom i Račkim, Kršnjavi se priklonio Khuenovoj politici te je 1891. godine imenovan predstojnikom Odjela za bogoštov- lje i nastavu Zemaljske vlade, kada je proveo niz školskih i

sveučilišnih reformi. Kršnjavi je ujedno bio i jedan od prvih istraživača slikarstva i kiparstva u Slavoniji i jedan od prvih stručnih kritičara u Hrvatskoj. Ukazivao je na prave umjetničke vrijednosti i poticao naraštaje hrvatskih umjetnika na školovanje u europskim umjetničkim akademijama te ih usmjeravao na djelovanje u domovini, s ciljem razvoja naše nacionalne umjetnosti.

Osijek je od početka 19. st. bio, glavno multikulturno središte Slavonije. Tu je 1800. godine dekretom Josipa II. počela s radom Gradska risarska škola, poznatija kao Osječka slikarska škola, s prvim učiteljem Antunom Muntzbergerom (1774.-1824.), koja je djelovala gotovo do pred kraj stoljeća. U drugoj polovici stoljeća stvorena je povoljnija likovna klima širenjem škole na šire građanske slojeve. Njeni učitelji bili su ponajbolji pejzažisti u Hrvatskoj, koji su slikali u stilu romantizma i realizma, Franjo Conrad Hötzendorf i Hugo Hötzendorf (1807.-1869.), Adolf Waldinger (1843.-1904.). Najkraće se na školi zadržao portretist Ivan Moretti (1843.-?). Škola je odgojila brojne manje poznate slikare. U gradu su u 19. st. djelovali i slikari Josip Szabo, Franjo Giragos (1820.-1907.), Erben, Sigmund Nachod i kipari Brand i Kolomon Masz.

Osječka slikarska škola poticajno je djelovala na razvoj umjetnosti moderne na prijelazu 19. u 20. st. u Slavoniji. Izidor Kršnjavi i Bela Csikos Sessia primili su u njoj osnovne poduke.¹⁰ Po ugledu na već tradicionalne umjetničke mecene i kolekcionare, plemstvo i kler i slavonski industrijalci, pripadnici višeg građanskog staleža, trgovci te intelektualci, postali su također značajni promicatelji umjetnosti. Zahvaljujući prvoj generaciji hrvatskih slikara i kipara, utemeljitelja hrvatske moderne, školovanima u europskim središtima, i na području Slavonije, kao i šire u hrvatskim krajevima, obogaćuju se stare i formiraju nove vrijedne umjetničke zbirke. To, dakako, više nisu bile europski profilirane zbirke, poput najvrjednije od njih, Strossmayerove zbirke starih mastora i zbirki slavonskog plemstva, već su to bile zbirke s nacionalnim profilom. I hrvatski su umjetnici u to vrijeme, pa tako i oni u Slavoniji, poput drugih manjih srednjoeuropskih nacija, težili umjetničkoj autonomiji i izgradnji svog nacionalnog umjetničkog identiteta, prema onovremenim jedinstvenim modernim europskim uzorima. Uz Zagreb, Split i Rijeku, Osijek je jedno od vodećih središta hrvatske moderne umjetnosti. Od prve naše generacije umjetnika, s prijelaza 19. u 20. st., doajena naše moderne, tijekom 20. st. nastavlja djelovanje niz generacija umjetnika iz Slavonije koje su obilježile hrvatsku umjetnost 20. st.: Izidor Kršnjavi (1845.-1927.), Bela Csikos Sessia (1864.-1931.), Antun Aron (1859.-1920.), Dragan Melkus (1860.-1917.), Ivan Tišov (1870.-1928.), Dragan Renarić (1872.-1944.), Elza Recnhitz (1876.-1946.), Joso Bužan (1878.-1936.), Rene Stengl (1880.-1925.), Ivo Kerdić (1881.-1953.), Guido Jeny (1875.-1952.), Dimitar Marković (1853.-1919.), Vladimir Becić (1886.-1954.), Miroslav Kraljević (1885.-1913.), Branimir Petrović (1888.-1957.), Vladimir Filakovac (1892.-1972.), Hinko Juhn (1891.-1940.), Rudolf Valić (1882.-1952.), Hella Reymann (1894.-1970.), Ana Papp-Jerković (1894.-1975.), Josip Leović (1885.-1963.), Rudolf Turković

(1889.-1971.), Gustav Antolković (1883.-1964.), Ludviga Valić (1891.-1938.), Petar Orlić (1893.-1965.), Sonja Tajčević-Kovačić (1894.-1968.), Jovan Gojković (1898.-1957.), Mihaelo Živić (1899.-1944.), Otakar Zobundžija (1899.-1980.), Ljudevit Šestić (1900.-1962.), Kornelije Tomljenović (1900.-1930.), Slavko Tomerlin (1900.-1981.), Dragan Beraković (1902.-1972.), Ante Abramović (1903.-?), Josip Zorman (1902.-1963.), Stjepan Lahovsky (1902.-1989.), Ivan Domac (1904.-1975.), Marta Plazzeriano (1904.-1992.), Ivan Rein (1905.-1943.), Oskar Nemon (1906.-1985.), Vanja Radauš (1906.-1975.), Ivan Heil (1906.-1985.), Jelka Benašić (1909.-1991.), Petar Smajić (1910.-1985.), Rudolf Švigel — Lešić (1911.-1975.), Jozo Janda (1911.-2000.), Slavko Kopač (1913.-1995.), Mato Benković (1914.-1981.), Rudolf Sablić (1916.-), Stjepan Brlošić (1918.-), Branko Ružić (1919.-1997.), Albert Kinert (1919.-1987.), Lidija Kašpar-Stranić (1923.-), Ivan Knifer (1924.-), Ivan Švertasek (1922.-), Vladimir Udatny (1920.-1972.), Nikola Trick (1926.-1984.), Božidar Kopic (1926.-1993.?), Katarina Žanić-Michielli (1922.-), Ljerka Filakovac (1928.-), Đurđena Zaluški-Haramija (1929.-), Nada Pivac (1929.-), Šimo Klaić (1929.-), Zlatko Bourek (1929.-), Vlado Pavoković (1929.-), Brane Crlenjak (1930.-), Antun Babić (1931.-), Predrag Gol (1931.-), Branislav Nemet (1931.-), Vladimir Džanko (1932.-), Vladimir Polić (1935.-), Marija Varga (1936.-), Đurđica Plemić-Radić (1937.-), Albina Jakić (1938.-), Ivan Jakić (1939.-), Vladimir Marenić (1931.-1969.), Stjepan Gračan (1941.-), Kazimir Đurić (1941.-), Zdravko Čosić (1941.-), Ivan Križanac (1942.-), Emil Robert Tanay (1944.-), Josip Alebić (1945.-), Mato Jurković (1945.-), Branimir David Kusik (1946.-), Ivo Čamagajevac (1946.-), Ljerka Kramar-Kallay (1948.-), Krunoslav Kern (1935.-1992.), Marko Kern (1948.-), Marijan Sušac (1948.-), Ivan Dorogi (1951.-), Nevenka Arbanas (1950.-), Boro Ivandić (1951.-), Ivan Faktor (1953.-), Vladimir Pandžić (1953.-), Marko Živković (1956.-) i dr. Struka pomno bilježi i djelovanje najmlađih generacija slavonskih umjetnika, rođenih sedamdesetih i osamdesetih godina 20. st., koje su krajem 20. st. započele umjetničko djelovanje, dok se njihov uspon očekuje u 21. st. Tijekom 20. st. u Slavoniji su povremeno djelovali i drugi vodeći hrvatski umjetnici, porijeklom iz drugih hrvatskih krajeva — sudjelovanjem na izložbama, realizacijom umjetničkih narudžbi surađujući sa slavonskim mecenama i kolekcionarima. Neki od njih su Bukovac, Crnčić, Iveković, Krušlin, Quiqerez, Vidović, Medović, M. Rački, F. Kovačević, Dinčić, Krizman, N. Rojc, Mujadžić, Motika, Trepše, Gecan, Uzelac, Varlaj, Vanka, Babić, Herman, Motika, Junek, Šimunović, Murtić, Prica, Kulmer, Seder, Lovrenčić, Trebotić i dr. Njihova djela nalaze se danas u bogatim fundusima galerija i muzeja, privatnim zbirkama i drugim vlasništvima u Slavoniji. Najvrjednija su djela u fundusu *Galerije likovnih umjetnosti* u Osijeku, koja upravo zahvaljujući vrijednoj zbirci slika 20. st. pripada vodećim galerijama u Hrvatskoj.¹¹ Tu su još i *Zbirka Bauer* i *Galerija umjetnina* u Vukovaru, *Galerija* u Slavonskom Brodu, *Spomen muzej biskupa J. J. Strossmayera* u Đakovu, *Muzej* u Požegi, *Muzej* u Vinkovcima i dr.

Slikarstvo i kiparstvo 19. i 20. st. u Slavoniji do danas su istraživali i valorizirali brojni istraživači iz Hrvatske, povjesničari umjetnosti te stručnjaci srodnih struka. Njihova istraživanja publicirana su u stručnim časopisima, monografijama, katalogima retrospektivnih, monografskih, samostalnih, tematskih, problemskih ili pak izložbi pojedinih značajnijih razdoblja, pojavnosti i grupa te su objedinjena u sintezama slavonskog, pa i hrvatskog slikarstva i kiparstva 19. i 20. st. Učestalije i osmišljenije istraživanje zbilo se u drugoj polovici 20. st., kada je došlo, kao i u ostalim hrvatskim krajevima, do osnivanja muzejsko-galerijskih i drugih umjetničkih institucija i stručnih udruga te do zapošljavanja stručnjaka, kustosa, povjesničara umjetnosti, koji uspostavljaju stručnija, kvalitetnija istraživanja. Jedan od prvih istraživača u Slavoniji bio je Ivan Kukuljević Sakcinski, koji je već u studiji *Slovník umjetnikah jugoslavenskih iz 1858.-1860. godine*, spomenuo i umjetnike u Slavoniji. Izidor Kršnjavi je u Osijek došao 1863. godine, gdje je primio prve slikarske poduke kod Huga Hötendorfa. Od 1864. godine radio je na mjestu suplenta na osječkoj gimnaziji. Kasnije je nastojao bdjeti nad likovnim zbivanjima u Osijeku, kao i u glavnom hrvatskom kulturnom središtu Zagrebu te biti njihov glavni moderator. (Listovi iz Slavonije, 1882.; Dragan Melkus, tekst, 1882.; Pogled na razvoj hrvatske umjetnosti u moje doba, H K, 1905.; Uspomene iz Vinkovaca i Osijeka, 1920.) Umjetnost u Slavoniji istraživali su i dr. Artur Schneider (Miroslav pl. Kraljević, tekst, 1918.; Strossmayer i religiozno slikarstvo njemačkih nazarenaca, tekst, 1935.; Strossmayer kao sabirač umjetnina, tekst, 1935.; Katalog Strossmayerove galerije I; Talijanske slikarske škole, 1939.), Antun Jiroušek (Joso Bužan, tekst, 1923.; Hinko Juhn, tekst, 1923.; Kršnjavi i hrvatska tvorna umjetnost, tekst, 1925.; Branko Šenoa, tekst, 1929.), dr. Josip Bösendorfer (Počeci umjetnosti u Osijeku, 1935.), dr. Kamilo Firingner (Likovna umjetnost u Osijeku u 18. i početkom 19. st.; Osnivanje osječke crtačke škole i njen prvi učitelj Antun Muntzberger, tekst, 1962.; Franjo Konrad von Hötendorf, tekst, 1965.), A. E. Brlić (Stari osječki bakrorezac Franjo Giragos, tekst, 1938.), Iljko Gorenčević — Lav Grun (Slikarska dikcija Miroslava Kraljevića, tekst, 1919.; Roman Petrović, tekst, 1919.; Proljetni salon, katalog, 1920.; Vladimir Filakovac, tekst, 1920.), Guido Jeny (Umjetnost našeg vremena, tekst, 1900.; Likovna umjetnost Osijeka, tekst, 1924.), dr. Antun Bauer (osnivač Galerije slika, danas Galerije likovnih umjetnosti, Osijek 1941. godine; tom prilikom darovao je 40 slika te Zbirka Bauer u Vukovaru), Franjo Buntak (Osječki gradski muzej, katalog, 1940.), Oton Švajcer (Tri decenija našeg slikarstva, izbor iz fundusa galerije, katalog, 1964.; Hugo Conrad Hotzendorf, katalog, 1970.; Kornelije Tomljenović, katalog, 1970.; Guido Jeny, sa Stanislavom Marijanovićem, katalog, 1974.; Vodič stalnog postava Galerije likovnih umjetnosti u Osijeku, s J. Ambruš i B. Balen, katalog, 1978.; Adolf Waldinger, monografija, 1982.; Hugo Hotzendorf, monografija, 1982.; Kritike i eseji iz likovne umjetnosti 1984.; Dragan Melkus, mala monografija, 1986.; Franjo Pfalz, s B. Balen, mala monografija, 1989.; Nikola Trick, mala monografija, 1987.; Domaći i strani slikari 18. i 19. st.

u Galeriji likovnih umjetnosti u Osijeku, 1987./88.; Osječko slikarstvo 19. stoljeća, katalog, 1988.; Likovna kronika Osijeka 1850.-1969., 1991.; Bibliografija izabranih tekstova, 1995.). Oto Švajcer, iako ekonomist po struci, među najagilnijim je likovnim kroničarima umjetnosti u Slavoniji. Člancima iz područja povijesti umjetnosti javlja se od 1927. godine do danas. Među prvima je ukazao na slikarske vrijednosti ponajboljih slavonskih pejzažista Huga Hotzendorfa i Adolfa Waldingera, kao i stranih i domaćih portretista: Liedera, koji je izrađivao portrete plemićke obitelji Pejačević, bečkih slikara i profesora na Akademiji likovnih umjetnosti, Rahla i Amerlinga te poznatih portretista 19. st. u Slavoniji Mückea, Pfalza te umjetnika 20. st. čije djelovanje je revnosno i kontinuirano pratio osvrtima, komentarima i kritikama u novinama i stručnim časopisima, bilježeći tako gotovo sve značajnije likovne događaje u 20. st. Uz do sada spomenute djeluju i dr. Danica Pinterović (Josip Leović, tekst; 1956.; Oskar Nemon, tekst, 1967.), Marija Malbaša (Osječka bibliografija od 1742.-1944., knjiga, 1981.; Osječka bibliografija od 1945.-1978., knjiga, 1985.), Ljubo Babić (Umjetnost kod Hrvata, knjiga, 1943.). Uspostavu suvremene muzeološke funkcije u Galeriji likovnih umjetnosti u Osijeku 1964. godine umnogome možemo zahvaliti upravo njemu, kao i otvorenju stalnog postava, koji je konceptijski osmislio zajedno s tadašnjim ravnateljem, kiparom Stjepanom Brlošićem. Babiću imamo zahvaliti na angažmanu oko restauracije velikog broja slika za stalni postav 1964. godine. Iznimno je važan rad dr. Matka Peića (Vanja Radauš, katalog, 1965.; Hrvatski umjetnici, 1968.; Hrvatski slikari i kipari Slavonija — Srijem, 1969.; Vladimir Filakovac, katalog, 1972.; Albina Jakić, katalog, 1973.; Portreti hrvatskih umjetnika 19. i 20. st, 1986.; Vladimir Becić, monografija 1966., 1982., 1987.). Tijekom druge polovice 20. st. Peić je dizao svoj meritorni stručni glas i ukazivao na naše ponajbolje i istinske vrijednosti, komparirajući ih uvijek i stavljajući u kontekst s istovremenim europskim vrijednostima. U svojevrsnoj likovnoj sintezi *Hrvatski kipari Slavonija — Srijem* uputio je na istraživanje najznačajnijih umjetničkih imena u Slavoniji: Poše, Hotzendorfa, Waldingera, Kršnjavog, Tišova, Kraljevića, Becića, Petrovića, Filakovca, Bužana, Šestića, Domca, Kinerta, Kerdića, Juhna i Radauša. Daljnji značajni proučavatelji su dr. Grgo Gamulin (Hrvatsko slikarstvo 20. st., 1987./88.; Hrvatsko slikarstvo 19. st., 1995.; Hrvatsko slikarstvo na prijelazu 19. u 20. st., 1995.), dr. Božidar Gagro (Branko Ružić, tekst, 1967.; Slikarstvo Münchenskog kruga, katalog, 1973.; Putevi modernosti u hrvatskom slikarstvu, tekst, 1973.), dr. Radovan Ivančević (Branko Ružić, katalog, 1993.), dr. Željka Čorak (Kvadratura kipa. Skulptura Branka Ružića, tekst, 1972.), dr. Tonko Maroević (Iso Kršnjavi, tekst, 1981.), dr. Vinko Zlamalik (Bela Čikoš Sesija, katalog, 1964.; Spomen zbirka Bele Čikoša Sesije, katalog, 1976.; Medalja u Hrvatskoj, katalog, 1964.; I. memorijal medaljerstva i male plastike Ivo Kerdić, katalog, 1980.; Kroatische Medaillen und Kleinplastik 1906.-1979., katalog 1981.; Strossmayerova galerija, katalog, 1982.; Bela Csikos Sessia, monografija, 1984.; Zbirka Bauer, katalog, 1989.), dr. Vera Horvat-Pintarić (Miroslav Kraljević, monografija

1985.), dr. Olga Maruševski (Iso Kršnjavi kao graditelj, monografija, 1986.), dr. Zlatko Posavac (Hrvatsko slikarstvo 20. st., katalog, 1967.; Estetika u Hrvata, istraživanja i studije, 1986.; Neoklasicizam slavonskog kruga, tekst, 1977.; Na razmeđu tradicije i moderniteta, tekst, 1983.; Realizam i naturalizam u doba moderne, pokušaj nove interpretacije perspektive, tekst, 1981.; Teorijsko historiografska problematizacija hrvatske likovne umjetnosti na razmeđu 19. i 20. st.), Mladen Pejaković (Branko Ružić, katalog, 1986.; Branko Ružić, monografija, 1997.), Renata Gotthardi-Škiljan (Filakovac, katalog, 1967.; Branko Šenoa, katalog, 1980.), dr. Anka Bulat-Simić (Slikarstvo 19. st. u Hrvatskoj, katalog, 1961.; Fani Daubači, katalog, 1975.), Vladimir Maleković (Grupa trojice, katalog, 1976.; Ekspresionizam i hrvatsko slikarstvo, katalog, 1980.; II. trijenale hrvatskog medaljerstva i male plastike Ivo Kerdić, katalog, 1984.; Kubizam i hrvatsko slikarstvo, katalog, 1981.; Sonja Tajčević Kovačić, tekst; monografija Galerije likovnih umjetnosti, Osijek, 1987.; Rudolf Sablić, katalog, 1999.; Antun Babić, katalog, 1979.), Zdenka Munk (autorica koncepcije Stalnog postava Galerije slika u Osijeku 1954.), Marijana Schneider (Josip Franjo Mücke u Zagrebu, katalog, 1979.; Slikarstvo u Hrvatskoj u prvoj polovici 19. st. Ilirski narodni preporod, katalog, 1985.), Mladenka Šolman (Branko Ružić, katalog, 1975., 1999.), dr. Jelena Uskoković (Mirko Rački, monografija, 1979.; Franz Jaschke, katalog, 1977.), Željko Grum (Slavko Kopač, katalog, 1977.), dr. Boris Kelemen (Franjo Giffinger, katalog, 1973.), Juraj Baldani (Šimo Klaić, katalog, 1974.), Vlado Bužančić (Rudolf Salić, katalog, 1983.), dr. Vanda Ekl (Vanja Radauš, katalog, 1963.), dr. Ivanka Reberski (Realizmi dvadesetih godina i hrvatsko slikarstvo, 1994.; Ivan Rein, tekst, 1983.), Lida Roje-Depolo (Vanja Radauš, katalog, 1987.; Hinko Juhn, katalog, 1990.), Vesna Subotić Mažuran (Ivo Kerdić, katalog, 1993.), Lea Ukrainčik (organizatorica izložbi slavonskih umjetnika u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu, čija je bila dugogodišnja direktorica), Vladimira Tartaglia-Kelemen (Pisma Izidora Kršnjavog, 1973.), Marina Baričević (Mato Benković, katalog, 1979.; Ivan Švertasek, katalog, 1981.; Povijest moderne keramike u Hrvatskoj, 1996.), dr. Zvonko Maković (Friedrich Overbeck, s B. Balen, katalog, 1983.; Stjepan Brlošić, monografija, 1991.; Julije Knifer, katalog, 2001.), Darko Schneider (Rudolf Sablić, katalog, 1976.; Iso Kršnjavi, s Vladimirom Tartaglia-Kelemen, katalog, 1977.; Autoportret u novijem hrvatskom slikarstvu, katalog, 1977.; Mrtva priroda u novijem hrvatskom slikarstvu, katalog, 1979.; Lik i figura u novijem hrvatskom slikarstvu, katalog, 1981.; Albert Kinert, katalog, 1985.; Iso Kršnjavi, katalog, s Dajanom Vlaisavljević i Olgom Maruševski, 1993.), Jerko Denegri (s V. Kusikom: Julije Knifer, katalog, 1884.), Zdenko Rus (Stjepan Gračan, katalog, 1977., 1983.; IX. biennale Slavonaca, katalog, 1983.), Igor Zidić (Branko Ružić, katalog, 1981.), Zdenko Tonković (Vladimir Becić, katalog, 1984.; Slavko Kopač, katalog, 1986.; Vladimir Becić, 1988.; Ivan Tišov, katalog, 1988.; Autoportret u novijem hrvatskom slikarstvu, katalog, 1977.; Mrtva priroda u novijem hrvatskom slikarstvu, katalog, 1979.; Vladimir Udatny, katalog, 1978.;

Lik i figura u novijem hrvatskom slikarstvu, katalog, 1981.; Slike Ljube Babića i Vladimira Becića u fundusu Galerije likovnih umjetnosti, tekst, monografija Galerije 1987.; Rudolf Sablić, 1989.), Stjepan Gračan (Predrag Gol, katalog, 1978.), Drago Dodigović (kustos Galerije likovnih umjetnosti, Osijek, 1957.-1960.), Stjepan Brlošić (Likovna umjetnost Osijeka na početku 20. st., tekst, 1962.; Stalna izložba Galerije likovnih umjetnosti, Osijek, 1964.; Slikarstvo i kiparstvo Osijeka 1920.-1940., katalog, 1967.; Mihaelo Živić, katalog, 1973.; direktor Galerije likovnih umjetnosti, Osijek 1961.-1974.), Branka Balen (Josip Leović, katalog, 1971.; Vedute Slavonije 19. st., katalog, 1974.; Vedute Slavonije 19. st., katalog, 1974.; Vodič stalnog postava Galerije likovnih umjetnosti u Osijeku, s O. Švajcerom i J. Ambruš, katalog, 1978.; Jovan Gojković, katalog, 1978.; Rudolf Valić, katalog, 1980.; F. Overbeck, sa Z. Makovićem, katalog, 1983.; Stjepan Marjanović, s Krešimirom Pavićem, katalog, 1985.; Zbirka slika i grafika 18. i 19. st., tekst, monografija Galerije likovnih umjetnosti, Osijek, 1987.; Franjo Pfalz, s O. Švajcerom, mala monografija, 1989.; Dimitar Marković, mala monografija, 1990.; Josip Franjo Mücke, monografija, 2000.), Jelica Ambruš (Suvremeni likovni umjetnici Osijeka, katalog, 1974.; Grupa 4 (Dorogi, Kusik, Sušac, Ivandić), katalog, 1975.; Vodič stalnog postava Galerije likovnih umjetnosti u Osijeku, s O. Švajcerom i B. Balen, katalog, 1978.; Josip Zorman, mala monografija, 1985.; Dragan Beraković, mala monografija, 1984.; Ivan Heil, katalog, 1980.; Ivan Rein, katalog, 1982.; Dadaistička matineja 1922. u Osijeku, 1985.; Likovna umjetnost Osijeka 1900.-1940., slikarstvo i kiparstvo, katalog, 1986.; Od turskog do suvremenog Osijeka, knjiga — tekst: Likovna umjetnost 1900.-1940., slikarstvo, kiparstvo, grafika, 1986.; Zbirka slika i grafike 20. st. tekst, monografija Galerije likovnih umjetnosti, Osijek, 1987.; Ivan Rein, katalog, 1992.; Ivan Rein, monografija, 1993.; Od Babića do Vidovića, katalog, 1993.; Mapa — Osijek, katalog, 1993; Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj, tekst: Osječki umjetnici Ivan Rein i Oskar Nemon, 1998.; Vladimir Filakovac, katalog 2000.; Secesija slobodnog kraljevskog grada Osijeka, knjiga — tekst: Slikarstvo secesije i simbolizma (iz fundusa galerije likovnih umjetnosti, Osijek, 2001.), Vlastimir Kusik (Ivan Doroghy, 1977.; Pavle Hegeduš, 1980.; Marko Živković, katalog, 1983. i 2000.; Marijan Sušac, katalog, 1984. i 1987.; Šest osječkih slikara, katalog, 1985.; Josip Alebić, katalog, 1986.; Boro Ivandić, katalog, 1989.; Osječki likovni kvadrat, katalog, 1994.; Ivan Faktor, katalog, 1981., 1995., 1999.; Zbirka skulpture, tekst, monografija, Galerija likovnih umjetnosti, Osijek, 1987.; Od turskog do suvremenog Osijeka, knjiga — tekst: Slikarstvo i kiparstvo od 1940. do danas, 1996.), Zdravko Dvojković (Antun Babić, katalog, 1978.; Stjepan Brlošić, katalog, 1980.; Teodor Trick, tekst, 1996.; Virovitica, monografija, Virovitički likovni krug, tekst, 1996.; Krešimir Boras, katalog, 1997.), Stjepan Petrović (Ivan Domac, tekst, 1974.; Brane Crlenjak, katalog; Antun Babić, katalog; Biennale Slavonaca, katalog; Kustos Zbirke Bauer i Galerije umjetnina u Vukovaru; jedini povjesničar umjetnosti, hrvatski branitelj ubijen u Domovinskom

ratu 1991.), Đuro Vandura (Rudolf Švagelj-Lešić, katalog, 1997.; Bela Csikos Sessia, Svečani zastor za HNK u Osijeku, 1916., katalog, 1998.; Branimir David Kusik, katalog), Bogdan Mesinger (Trijenale hrvatskoga medaljerstva i male plastike Ivo Kerdić, s V. Mažuran-Subotić, 1993.; Predrag Gol, katalog, 1985.; Predrag Gol, monografija, 2001.), Smiljka Domac (Ivan Domac, katalog), Nikola Albaneže (Ljudevit Šestić, katalog, 2001.), Branko Cerovac (Stjepan Lahovsky, katalog, 1995.), Zvonko Penović (Zdravko Čosić, monografija, 1997.), Annie Le Brun i Biserka Rauter-Plančić (Slavko Kopač, monografija, 1998.).

Značajan prilog istraživanju slikarstva i kiparstva u Slavoniji u 19. i 20. st. dali su Institut za povijest umjetnosti, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, HAZU, Leksikografski zavod.

Smjernice istraživanja slikarstva i kiparstva 19. i 20. st. u Slavoniji u budućnosti bi trebalo usmjeriti na sljedeće istraživačke projekte: Osječka slikarska škola 19. st., djelovanje i utjecaji; monografska obrada najznačajnijih slikara 19. st. u Slavoniji — Giffinger, Pfalz i Moretti, kako bismo konačno pripremili sintezu slikarstva i kiparstva 19. st. u Slavoniji (izložba i monografija). Slikarstvo i kiparstvo 20. st. u Osijeku uskoro će biti cjelovitije istraženo u okviru projekta *Galerije likovnih umjetnosti*, 2002. godine. Prvu polovicu 20. st. istražila je Jelica Ambruš i prezentirala izložbom i katalogom *Likovna umjetnost Osijeka 1900.-1940.* 1986. u Osijeku te izložbom i katalogom *Od Babića do Vidovića, hrvatska moderna* iz fundusa Galerije likovnih umjetnosti, Osijek, 1993. u Zagrebu.¹² Najznačajnije predstavnike slikarstva i kiparstva 20. st. također treba monografski obraditi: Kršnjavi, Kerdić, Melkus, Becić, Filakovac, Rechnitz, Petrović, Juhn, Tomljenović, Tajčević-Kovačić. Tomerlin, Nemon, Heil, Domac, Benković, Radauš, Švagelj-Lešić, Kinert, Sablić, Knifer, A. Babić, Kopic, Gračan, Džanko, Alebić i dr. Slikarstvo i kiparstvo druge polovice 20. st. u Osijeku zahtijeva istraživanje, retrospektivnu i monografsku obradu pojedinih umjetnika.¹³ Nakon istraživanja slikarstva i kiparstva u Osijeku, istraživanje bi trebalo proširiti na slikarstvo i kiparstvo u Slavoniji u 20. st. te prirediti izložbu i monografiju, koja bi ujedno bila i sinteza toga stoljeća. Budući istraživači, prvenstveno povjesničari umjetnosti, trebali bi kritički valorizirati ulogu i značenje slikarstva i kiparstva 19. i 20. st. u Slavoniji u kontekstu istovremene hrvatske, srednjoeuropske, pa tako i europske umjetnosti. Uz Osijek kao povijesno likovno središte, i drugi bi se gradovi u Slavoniji, kao npr. Slavonski Brod, Vukovar, Vinkovci, Požega, trebali uključiti u istraživanje i tako osnažiti ove istraživačke projekte.¹⁴ Boljom programskom međugalerijskom suradnjom u regiji, pa tako i u državi, te koordinacijom s Društvom povjesničara umjetnosti Hrvatske i našom krovnom znanstvenom institucijom, Institutom za povijest umjetnosti u Zagrebu, došli bismo do osmišljenijih i kvalitetnijih regionalnih, pa tako i nacionalnih istraživačkih projekata. Analizom dosadašnjih istraživanja otklonili bismo dosadašnje propuste i pristupili cjelovitijoj obradi glavnih pojava na taj način da bismo prema vrijednosnim kriterijima odredili istraživačke prioritete. Vertikalnim i horizontalnim povezivanjem

stručnjaka i znanstvenika, njihovom stalnom edukacijom i specijalizacijama u okviru dodiplomskih i poslijediplomskih studija¹⁵ postigli bismo zasigurno bolje istraživačke rezultate na regionalnoj i nacionalnoj razini. Problemi postoje i u vezi s financiranjem stručnih i znanstvenih projekata, počev od onih nacionalnog, regionalnog, pa do lokalnog značenja.¹⁶ Izrada istraživačke strategije zahtjevan je zadatak koji stoji prvenstveno pred vertikalama naše struke. Istraživanja danas olakšava sve bolja informatizacija u struci. Pred istraživačima, povjesničarima umjetnosti slikarstva i kiparstva 19. i 20. st. u Slavoniji, pa tako i Hrvatskoj, predstoji uključivanje u jedinstven europski korpus, i to sudjelovanjem u velikim suvremenim projektima, koji su posljednjih godina sve učestaliji u glavnim europskim središtima.

Bilješke

- 1 Landsinger je rođen u Vukovaru, mladost je proveo u Osijeku, studirao je u Firenzi, izlagao u Osijeku i Zagrebu.
- 2 U Đakovu je Strossmayer podigao neoromaničku Katedralu (od izrade nacrtu 1854. g. do završetka izgradnje 1870. g.). O narudžbi visoke europske razine svjedoče kartoni za oslikavanje Katedrale, koje je Strossmayer naručio od poznatog nazarenca Friedricha Overbecka (1789.-1869.). No ipak, njenu unutrašnjost oslikali su drugi, sljedbenici njemačkih nazarenaca, otac i sin Alexander Maximilian i Ludwig Seitz, N. Consoni i L. Ansigliani, a autor skulptura je V. Donegani (1836.-1899.), koji je nadgledao i izgradnju Katedrale. Reljef na Strossmayerovoj kripti izradio je Rudolf Valdec 1913.
- 3 Slike Otona Ivekovića i Celestina Medovića iz 1899. g.
- 4 Slike A. Seitz.
- 5 Freske Mirka Račkog, 1938. g.
- 6 Oltarnu palu slikao je Adolf Romer.
- 7 Fresku izveo Josip Zorman, 1937. g.
- 8 **O. Maruševski**, Iso Kršnjavi kao graditelj, Zagreb, 1986.
- 9 Kršnjavi zapisuje da su mu se u Osijeku s Hugom Hotzendorffom *prvi put otvorili vidici za umjetnost*.
- 10 Iso Kršnjavi naslikao je ulje *Zimski pejzaž* 1865. g., a Csikos ulje *Park u Dardi* 1884. g.
- 11 Bez djela iz njezine zbirke ne može se zaokružiti niti jedan vrjedniji umjetnički opus iz razdoblja hrvatskog slikarstva 20. st.
- 12 U pripremi je izradba CD i internetske stranice.

13

Određene smjernice nalaze se u tekstu *Slikarstvo i kiparstvo od 1940. do danas* V. Kusika, u publikaciji *Od turskog do suvremenog Osijeka*.

14

Danas, unatoč djelovanju više od dvadeset povjesničara umjetnosti na području Slavonije, ne možemo biti zadovoljni istraživanjima. Osim rijetkih međuinstitucionalnih suradnji, najčešće prijenosa i organizacije pojedinih izložbi, nije došlo do osmišljenijeg međusobnog stručnog povezivanja. Zadnjih godina istraživačke projekte nastoji voditi Odjel za znanstveni i umjetnički rad HAZU u Osijeku. Projekt izložbe s katalogom, *Secesija slobodnog kraljevskog grada Osijeka*, realiziran je uz nedopustive propuste i nesporazume, zbog toga što voditelji projekta nisu bili povjesničari umjetnosti, već znanstvenici iz drugih područja, agronomije i kemije. Takve greške bi se u budućnosti morale izbjeći, kako se ne bi »potrošile« ovako respektabilne i zahtjevne teme iz područja umjetnosti, ali i poprilična financijska sredstva. Sustavna, programski osmišljena stručna i znanstvena istraživanja s područja povijesti umjetnosti u Slavoniji, pa tako i ona iz razdoblja 19. i 20. st., trebaju voditi isključivo stručnjaci, povjesničari umjetnosti sa znanstvenim referencama.

15

Danas u Slavoniji djeluje samo dvoje povjesničara umjetnosti koji su završili poslijediplomske studije iz područja povijesti umjetnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, dr. Viktor Ambruš i mr. Jelica Ambruš. Ova regija zahtijeva u budućnosti veći broj znanstvenih istraživača.

16

Projekti su često nekoordinirani između dvaju nadležnosti znanosti i kulture, sufinanciranjima na razini republika — županija — grad, kao i danas teško dostižnim sponzoriranjima u kulturi.

Summary

Jelica Ambruš

Painting and Sculpture of the 19th and 20th Century in Slavonia — Review and Directions for Further Research

Painting and sculpture of the 19th and 20th century in Slavonia has been a significant and integral part of Croatian as well as middle-European heritage/production. During the 19th century the main promoter, investor and collector of art was the Slavonian aristocracy, whose private collections consisted of works ordered primarily from European artists. Art was also purchased and stimulated by some of the members of church clergy, like J.J. Strossmayer, and only from the beginning of the 20th century this role would gradually pass on the civil bourgeoisie.

In 1800 the first public drawing school was founded in Osijek that by no means made a positive impact on the cultural and artistic life: many artists who got their first lessons there continued their education on the European universities. Since the second half of the 19th century and after, many artists that were born in Slavonia made a great contribution

to the history of Croatian painting and sculpture and the constitution of its modernity. Up till today the painting and sculpture of 19th and 20th century in Slavonia has been studied by many art historians, curators and experts from other relevant disciplines. With the foundation of museums, galleries and other related institutions in the second half of the 20th century the research become professionalized and more intense. A better coordination among the local and national institutions, a critical analysis of the existing scientific insights and an investment in further professional education of the experts in the future, would probably bring even better results.